

рту, створення сприятливих умов для гармонізації міжнародних і міжконфесійних відносин в усіх сферах життєдіяльності. Українські вчені-економісти наголошують на тому, що розвиток економіки України має досліджуватися тільки у людському вимірі. Важливу роль відіграє держава. Саме вона повинна спрямувати розвиток країни у належному соціально спрямованому русі. Держава може виступати персоніфікатором та виразником суспільних інтересів, ідей та потреб. Нова соціальна політика повинна мати чітко розмежовані довгострокові, середньострокові та невідкладні захо-

ди. До екстремних слід віднести забезпечення умов для соціального та фізичного виживання людей, тобто припинення подальшого зниження реальних доходів, обсягів та якості харчування, своєчасну виплату заробітної плати та пенсій, уповільнення розширення зони бідності та безробіття, припинення руйнування соціальної сфери.

Наступні дослідження доцільно було б присвятити проблемам методологічного забезпечення досліджень розвитку соціальної інфраструктури села, удосконалення правової бази та пошуку перспективних шляхів розвитку соціальних галузей.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України./Наукова доповідь за ред. І.І. Лукінова та П.Т. Саблука // Економіка АПК.-1999.-№6.-с.3-37
2. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред.акад. НАНУ В.М. Гесця.-К.:Ін-т екон.прогнозування ; Фенікс, 2003.- 1008 с.
3. В.Куценко, Л.Богущ. Соціальна сфера села в конкурентному середовищі: регіоналізація, проблеми та шляхи їх розв'язання.//Економіка України.-2003.-№9.-с.80-88.
4. Цякопишак К.В. Регулювання розвитку соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин: Монографія.- Львів : НВФ "Українські технології", 2002.- 264 с.
5. Статистичний щорічник "Закарпаття'2000".-Ужгород,2001.-с.448.
6. Статистичний щорічник "Закарпаття'2003".-Ужгород,2004.-с.588.

УДК 631.1

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

В.І. Варцаба
В.В. Мікловда

У статті зроблено аналіз розвитку малого підприємництва в Україні, включаючи їх розподіл за галузями економіки. Враховуючи зарубіжний досвід розвитку малого підприємництва в статті наводяться макроекономічні механізми підтримки малого бізнесу. Особлива увага в статті надається розвитку малого підприємництва в аграрному секторі економіки. Кількість бібліографічних посилань – 3; мова українська.

Ключові слова: малий бізнес, підприємництво, реформування, аграрний сектор, розвиток, стимулювання, механізм.

ВСТУП

Становлення в Україні ринкової економіки супроводжується глибокими інституціональними змінами не тільки в структурі базисних відносин, але і у організаційно-господарських формах функціонування виробництва, де особливо помітну роль відіграє мале підприємництво. З ним значною мірою пов'язуються темпи і ефективність соціально-економічних трансформаційних процесів

– створення ринкового середовища, формування середнього класу, становлення критичної маси ефективних власників, поглиблення конкуренції, покращення структури економіки країни, вирішення важливих соціальних проблем.

Розвиток малого підприємництва, як показує життя, досить складний, багатогранний, а в окремих випадках суперечливий процес. Крім чисто економічних аспектів проблеми існує багато різних історичних, політичних, соціальних, галузевих і регіональних факторів, що здійснюють суттєвий вплив на процеси формування та функціонування малого підприємництва. При аналізі існуючих в сфері малого підприємництва основних тенденцій

Варцаба Віра Іванівна – ст. викладач кафедри банківської справи Ужгородського національного університету,
Мікловда Василь Васильович, к.е.н., доцент кафедри фінансів Ужгородського національного університету

на особливу вагу заслуговує проблема макроекономічного регулювання його розвитком. Йдеться про створення економічного середовища функціонування дрібного бізнесу, оскільки сформовані на макрорівні "правила гри" значною мірою відображають ті процеси, які сьогодні властиві процесам формування приватного підприємництва.

Метою даної роботи є дослідження впливу макроекономічних чинників на формування та розвиток малого підприємництва в процесі транс-

формації соціально-економічних відносин в Україні. Коло макроекономічних інструментів формування нових суб'єктів господарювання в даній статті розглядається на прикладі аграрного сектору.

Методологією дослідження є аналіз праць вітчизняних вчених-економістів з проблем розвитку малого підприємництва, статистичних даних, нормативних документів, що регулюють трудову діяльність у сфері малого бізнесу.

Таблиця 1 Питома вага малих підприємств за галузями економіки України у 1996-2000 рр. [3]

Галузі економіки	Питома вага (%) МП		
	1996	1998	2000
Промисловість	14,1	13,5	13,6
Сільське, лісове, рибне господарства і мисливство	0,8	2,0	2,3
Транспорт	1,9	1,9	2,2
Зв'язок	0,2	0,3	0,5
Будівництво	11,8	10,0	9,3
Торгівля і громадське харчування	49,6	50,3	50,0
Матеріально-технічне постачання й збут	1,8	0,9	0,8
Заготівля	0,2	0,7	0,7
Житлово-комунальне господарство	0,4	0,7	0,9
Побутове обслуговування населення	5,4	5,6	5,4
Наука і наукове обслуговування	3,6	2,7	2,1

Досліджувана проблематика розкривається в двох розділах: в першому - подається коротка характеристика деяких параметрів розвитку малого підприємництва в Україні та висвітлюються макроекономічні складові підтримки МП, в другому – розглядаються макроекономічні механізми та проблеми формування малого бізнесу в аграрному секторі.

1 ФОРМУВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Підприємництво в Україні після більш ніж 70 літньої перерви має невелику історію. Початок розвитку МП в Україні припадає на кінець 80-х

років минулого століття. По суті це був найбільш динамічний період становлення малих підприємницьких структур. Йдеться про їх кількісне зростання. Відмічене підтверджується інформацією про зміну питомої ваги малих підприємств у галузях економіки України за період з 1996-2003 роки. Незважаючи на певну динаміку мале підприємництво в Україні перебуває на стадії становлення. Загальні параметри його розвитку ще не відповідають можливостям та потребам ринкової економіки. За кількістю малих підприємств, у розрахунку на 10 тис. осіб, припадало станом на 1 січня 2003 року, 54 підприємства. За цим показником Україна значно відстає від країн з розвинутими ринковими відносинами.

Таблиця 2 Характеристика малих підприємств у деяких країнах світу [4]

Країна	Кількість МСП, тис. од.	Кількість МСП у розрахунку на 10 тис. осіб	Зайнято в МСП, млн. осіб	Частка МСП у загальній кількості зайнятих, %	Частка МСП у ВВП, %
Великобританія	2630	460	13,6	49	53
Німеччині	2290	370	18,5	46	54
Італія	3920	680	16,8	73	60
Франція	1980	350	15,2	54	62
ЄС загалом	15770	450	68	72	67
США	19300	742	70,2	54	52
Японія	6450	496	39,5	78	55
Росія	844	56,5	8,3	13	11
Україна	217,9	54	1,7	9,5	11

Наведені в таблиці 2 дані засвідчують, що Україна має значний потенціал для розвитку підприємництва на перспективу. Акцентування уваги на цьому зумовлено тим, що МП для багатьох регіонів країни стає чи не основним інструментом економічного зростання, виведення їх з кризового стану та розв'язання найважливіших соціальних проблем. В цьому зв'язку вкрай важливе значення має формування ефективних макроекономічних механізмів підтримки малого бізнесу.

Виходячи з уяви про економічну діяльність як соціальну дію і суб'єктах господарювання як самостійних, незалежних і відповідальних індивідуалів становлення малого підприємництва слід розглядати як процес, що включає декілька взаємопов'язаних етапів. На практиці етапи становлення малих суб'єктів господарювання можуть здійснюватися послідовно, що не виключає їх реалізацію також у паралельному режимі.

Макроекономічна логіка підтримки МП повинна реалізовуватись у такій послідовності:

- законодавча зміна статусу, функцій і ролі економічних агентів;
- здійснення заходів з боку уряду, спрямовані на усвідомлення суспільними верствами свого нового статусу і місця в економічній системі суспільства;
- розвиток механізмів адаптації населення до нових самостійно економічних умов господарювання, тобто його самоідентифікацію;
- формування економічних інструментів впливу держави на поведінку суб'єктів господарювання;
- формування у майбутніх підприємців соціальних рис, адекватних новим економічним умовам;
- розвиток економічної культури.

Окреслене коло макроекономічних інструментів формування нових суб'єктів господарювання в процесі трансформації соціально-економічних відносин може бути застосовано до будь-якої галузі економіки, включаючи і сільське господарство. Що ж стосується аграрного сектора, то основними механізмами формування малого бізнесу є:

- а) трансформація відносин власності;
- б) інституалізація нових форм господарювання;
- в) розширення економічних свобод.

Магістральним напрямом реформи інституту власності є законодавче закріплення права приватної власності на засоби виробництва (включаючи землю). Будучи базисним елементом формування суб'єктів підприємництва нового типу, вона відкриває простір для участі населення в бізнесі. Сьогодні кожний може бути власником засобів виробництва, в тому числі і землі, приймати без-

посередню участь в управлінні підприємництвом, на якому він працює, тобто бути господарем і підприємцем одночасно. Реформування відносин власності в сільському господарстві суттєво розширило межі орендних відносин, а одже і джерельну базу доходів значної частини населення. Так, у 2002 році в Україні колективними сільгоспідприємствами було укладено договори земельної оренди на суму 6,4 млн. грн. і виплачено селянам 4,4 млн. грн., або 69,0% належної суми.

Проведена реорганізація колективних господарств дала можливість зайнятим у сільськогосподарському виробництві, а також частині пенсіонерів та працівникам соціальної сфери право на одержання земельної частки і майнового паю. У відповідності до діючого законодавства, власники паїв у колективному майні мають право одержувати їх у грошовій формі, або у виді натуральної оплати, а також використовувати для ведення самостійного селянського господарства, організації власної справи або розширення виробництва у власному господарстві. Із цього слідує принципово важливий висновок, що реформування відносин власності створило економічну базу для розвитку приватного сектора сільськогосподарського виробництва, агросервісних послуг та інших видів підприємницької діяльності на селі. Однак, сьогодні вкрай важливим є розуміння того, що аграрні відносини регулюються не менш важливими соціально-економічними інститутами, такими як кредитно-фінансові, інститути оподаткування, діяльністю органів державного управління. Принаймні це означає, що розвиток сільського підприємництва повинен постійно підсилюватися заходами макроекономічного характеру, які функціонально повинні бути зорієнтовані на створення нормального підприємницького середовища.

Другим важливим інструментом макроекономічної політики формування нових суб'єктів господарювання є інституціоналізація нових форм господарювання і свобода вибору, надана трудовим колективам та окремим громадянам в процесі реорганізації колективних господарств. Сильний імпульс цьому процесу надав Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" (3 грудня 1999 р.). За безпрецедентно короткий термін (декілька місяців) були реорганізовані практично всі 11,6 тис. КСП, а на їх базі створено 17,8 тис. приватного типу. При цьому 48% з них припадало на господарські товариства, 20% – на приватні (приватно-орендні), 14% – на фермерські (селянські) господарства, 13% – на сільськогосподарські кооперативи [3, с. 234].

Масштабне реформування сільгоспідприємств є абсолютно логічним кроком на шляху поглиблення ринкових реформ, оскільки воно закла-

ло підґрунтя для розвитку багатоукладності сільськогосподарського виробництва, створило тло для розвитку конкуренції між різними товаровиробниками, відкрило простір для підприємницької ініціативи для широких верств населення. Однак здійснення таких масштабних перетворень в надто стислі строки не було позбавлено певних недоліків. Життя показало, а практика підтвердила, що із-за поспішності і тотальності реорганізація колгоспів не змінила відносин власності. Тому у 2000 році сільськогосподарськими органами була проведена відповідна організаційна та роз'яснювальна робота, за підсумками якої до початку весняних польових робіт 2001 року 36% таких кооперативів були реорганізовані у приватні підприємства [3, с. 235]. Соціологічні обстеження, матеріали вибірко-вих досліджень показують, що значна частина працівників не тільки не реалізувала свій інтерес власника, але і не зрозуміла його суті. Вибір організаційно-господарських форм мотивувався не стільки економічними, скільки політичними і соціальними детермінантами. В багатьох випадках реорганізація носила чисто формальний характер і не зачіпала суті економічних відносин. Надія на те, що з появою акціонерних товариств, а також інших організаційних структур становище селян як економічних суб'єктів суттєво змінилася в площині розширення їх прав по управлінню підприємствами не справилася. Гірше того, до цього часу більшість працівників так і не відчули різницю між статусом, який вони мали раніше, і статусом в якості найманого працівника і співвласника засобів виробництва, а тому суттєвої зміни мотивації праці і моделей їх трудової поведінки на практиці не відбулося.

Не запрацював поки що на повну потужність і економічний механізм реалізації права власності селян на земельну частку та майнові паї. Цей процес стримується, по-перше тому, що селянські (фермерські) господарства в даний час організаційно слабкі, не володіють належною матеріально-технічною базою для інтенсивного господарювання. По-друге, селянин-власник поки що не перебудував свій стереотип мислення щодо переваг засад власності, в тому числі щодо можливостей передачі належної йому земельної ділянки в оренду. По-третє, що найбільш важливо, селянин усвідомлює, що передавши земельний пай в оренду, він втрачає будь-який соціальний захист зі сторони колективного сільгоспідприємства [2, с. 29].

Погоджуючись в цілому з такими висновками підкреслимо, що не менш важливим дестабілізуючими чинниками є розмитість прав акціонерів, відсутність чіткого розмежування прав і відповідальності власників і менеджерів, недосконалість механізмів корпоративного управління.

Принципове значення в процесі становлення суб'єктів господарювання на селі має розши-

рення економічних свобод. Об'єктивний аналіз наслідків економічної реформи показує, що вперше за багато років економічні суб'єкти, в тому числі і функціонуючі у сільгоспвиробництві, одержали право вільного вибору форм господарювання і економічної діяльності, самостійного вирішення господарських завдань, взявши на себе при цьому економічну відповідальність за результати своєї діяльності. Такий висновок підтверджується результатами соціологічного опитування сільського населення та підприємців Закарпатської області, проведений вченими Ужгородського національного університету. На питання, що стало спонукальним мотивом до підприємництва, 33 відсотки респондентів вказали на матеріальну заінтересованість. На другому місці виявився такий мотив як поява можливості займатися підприємництвом. На нього вказали 29% функціонуючих сільських підприємців. Далі ієрархія мотивів розташувалася у такому порядку: прагнення бути незалежним у господарських справах – 23%, досягти успіху і реалізувати намічені плани – 13%, об'єктивна потреба у організації власної справи – 18% опитаних [1, с. 225].

Наведене засвідчує, що поряд з матеріальними стимулами важливу роль у відкритті власного бізнесу займають фактори інституціонального характеру. Принаймні це означає, що заходи макроекономічного характеру функціонально повинні бути зорієнтовані на підтримку підприємницької ініціативи, розширення свободи, включаючи і економічну. Це тим більше важливо, що задекларовані свободи на практиці виявились значно обмеженими. Основними соціальними обмежувачами свободи суб'єктів господарювання в аграрному виробництві в даний час є:

- невідповідність діючих економічних і соціальних інститутів ринковим економічним відносинам, що проявляється у невідповідності податкової і кредитної політики держави і комерційних банків інтересам сільських товаровиробників;
- несвоєчасним відходом держави від регулювання діяльності аграрного сектору;
- запізненні, невідповідності і суперечливості окремих законодавчих актів, регулюючих діяльність господарських суб'єктів АПК.

Серйозними гальмом на шляху формування ринкових інституціональних засад є диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, енергоресурси та послуги, незахищеність прав власника, мораторієм на купівлю і продаж землі та втрата споконвічних традицій сільської кооперації. На це накладають культурологічні фактори, дія яких проявляється у відсутності в широких верств населення культури цивілізованого ринку та невідповідності глибини, напрямів і масштабів аграрної реформи стану суспільної свідомості.

ВИСНОВКИ

З вище викладеного можна зробити висновок, що мале підприємництво в Україні перебуває на стадії становлення, а загальні параметри його розвитку ще не відповідають можливостям та потребам ринкової економіки. За кількістю малих підприємств, у розрахунку на 10 тис. осіб, припадало, станом на 1 січня 2003 року, 54 підприємства. Враховуючи таку ситуацію, необхідно здійс-

нювати заходи макроекономічного впливу на розвиток сільського підприємництва, які, на нашу думку, повинні бути спрямовані на зміну статусу господарюючих суб'єктів, формування підприємницького середовища, здатного радикально змінити економічне мислення, розвиток ринкових моделей поведінки сільського населення.

Саме в цих аспектах ми бачимо подальше дослідження шляхів вдосконалення економічного механізму господарювання на макрорівні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Газуда Л.М. Ресурсний потенціал аграрних підприємств в умовах трансформації відносин власності. – Ужгород: УжНУ, ПП “Медіум”, 2004. – 220 с.
2. М. Пітюлич, В. Мікловда. Розвиток підприємництва, зайнятість та рівень життя сільського населення Закарпатської області. – Carpatica – Карпатика. – Вип. 18. – Ужгород, 2002. – С. 225.
3. Україна за роки незалежності. 1991-2002. – 4 вид., перероб. та допов. – К.: Нора-Друк, 2002. – 366 с.
4. Підприємництво. За ред. Подсолонко В.А. і Миронової Т.Л. // Київ.- Центр навчальної літератури.- 2003. – 616с.
5. Хом’як М. Економічні та організаційні важелі регулювальної політики в АПК регіону. // Науковий вісник УжНУ .Серія „Економіка”. – 2005.-№15.-С.102-106.